

društva, da doprinose njegovom razvoju i da se oslobode nepravedno nametnutih okova koji su ih sputavali stoljećima. Iako su muškarci bili ti koji su pokrenuli rješavanje ženskog pitanja i u konačnici ga doveli do kraja, ne smiju se zanemariti ni nastojanja žena za poboljšanjem svoga položaja, pa makar

ona bila slaba i povremena. Jahić je uspio prikazati ne samo odnos prema rješavanju ženskog pitanja i emancipacije muslimanki nego dati sliku i analizu bosanskog društva u burnom historijskom periodu. Ova vrijedna studija predstavlja važno i uspješno ostvarenje bosanskohercegovačke historiografije.

Mehmed Hodžić

Fatima Hadžić, *Muzičke institucije u Sarajevu (1918–1941): Oblasna muzička škola i Sarajevska filharmonija*

Sarajevo: Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, Institut za muzikologiju, 2018, 325 str.

Historiografija o Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata još uvijek je puna praznina. Mnogo je tema koje se mogu i moraju otvoriti, a uvijek su dobro došla i nova i drugačija propitivanja onih tema koje su do sada već istraživane. U uglavnom zanemarenim temama vezanim za kulturu pitanje muzičkih institucija, njihovog djelovanja i muzičkog života uopće u Sarajevu i Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata do sada nije bilo predmet sistematskih istraživanja u bosanskohercegovačkoj historiografiji.

Uzgredni podaci o toj temi, rasuti uglavnom u radovima manjeg obima nekolicine muzikologa i historičara, predstavljali su, između ostaloga, dobar podsjetnik svima nama na njenu

neobrađenost. Na sreću, dr. Fatima Hadžić, profesorica na Muzičkoj akademiji u Sarajevu, prepoznala je tu prazninu, te nakon dugotrajnih istraživanja u sklopu izrade doktorske disertacije i naknadnih dorađivanja tog teksta, javnosti na uvid ponudila je knjigu pod naslovom *Muzičke institucije u Sarajevu (1918–1941): Oblasna muzička škola i Sarajevska filharmonija*.

Ova knjiga predstavlja prerađenu i dopunjenu doktorsku disertaciju koju je pod naslovom *Muzički život Sarajeva u periodu između dva svjetska rata (1918–1941)* autorica odbranila na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu 2012. godine. Ima ukupno 325 stranica i sastoji se od dvanaest cjelina, uz zahvalu i sadržaj na početku. Glavni

tekst knjige zauzima 312 stranica, i pored *Uvoda* (13-21) i *Zaključnih razmatranja* (213-218) podijeljen je na 4 velike glave sa više kraćih poglavlja (21-212). Pored navedenog, rukopis sadrži i *Summary* (303-308), priloge (219-278), popis izvora i literature (279-298), popis fotografija (299-300), popis skraćenica (301) i indeks imena (309-325). Tekst sadrži 31 fotografiju i jednu tabelu.

Dr. Fatima Hadžić u svom rukopisu rekonstruira i kontekstualizira institucionalni razvoj muzičkog života u Sarajevu u periodu između dva svjetska rata, s posebnim naglaskom na rad i djelovanje Oblasne muzičke škole i Sarajevske filharmonije.

U uvodom dijelu autorica prepoznaje važnost jasnoće pojmova i zbog toga definira centralni pojam svog istraživanja – muzičku instituciju. Istraživački cilj postavlja široko i usmjerava ga na glavni (rekonstrukcija i kontekstualizacija djelovanja Oblasne muzičke škole i Sarajevske filharmonije) i sporedne ciljeve (djelovanje drugih izvođačkih i obrazovnih institucija, kao i stvaralačka /kompozitorska/ djelatnost). Također, ukazuje na značaj teme i stepen njene (ne)istraženosti.

Glavni dio teksta podijeljen je na četiri glave s velikim brojem poglavlja. U glavi *Društveno-političke i kulturne prilike u Bosni i Hercegovini i Sarajevu (1918–1941)* autorica uspostavlja okvir za temu kratkom analizom političko-administrativnog i društveno-ekonom-

skog položaja Bosne i Hercegovine u okvirima prve zajedničke južnoslavenske države, te analizira utjecaj državne kulturne politike na kulturne prilike u Bosni i Hercegovini i društveni položaj kulturnih radnika i institucija.

Glava *Institucionalni razvoj muzičkog života u Sarajevu* posvećena je analizi i rekonstrukciji muzičkog života Sarajeva u periodu između dva svjetska rata, koji je institucionalno ostvaren na području muzičkog školstva, izvođačke i djelimično kompozitorske djelatnosti. Prateći niz događaja od austrougarskog perioda, kada su uspostavljeni osnovni elementi muzičke kulture zapadnoevropskog tipa, autorica prati osnivanje prvih i rijetkih domaćih institucija. Taj se proces odvija u uvjetima kada su Sarajevo i Bosna i Hercegovina u odnosu na neke druge centre i dijelove Kraljevine SHS/Jugoslavije predstavljali i ekonomski i kulturno zaostala područja, ali to je i vrijeme kada su i najmanji pozitivni pomaci na polju institucionaliziranja muzičkog života u Sarajevu i Bosni i Hercegovini bili lahko uočljivi i mjerljivi. Izvođačku djelatnost analizira kroz djelovanje vojnih orkestara, rad tek osnovanog Narodnog pozorišta i djelatnost amaterskih nacionalnih (jevrejskih, srpskih, hrvatskih i muslimanskih) i radničkih društava. U okviru analize pedagoške djelatnosti analizira rad muzičkih škola, prije svega privatnih učitelja muzike, koji su na izvjestan način bili prethodnica Oblasnoj muzičkoj školi, kojoj autorica posvećuje

posebnu glavu svog rukopisa. Također, u okviru rekonstrukcije pedagoške djelatnosti analizira i nastavu muzike u općim školama. Uz razvoj reproduktivnih i obrazovnih muzičkih institucija stidljivo se razvijalo i kompozitorstvo, te autorica prepoznaje rad dviju generacija kompozitora u međuratnom Sarajevu – “*pripremnu generaciju*” (djelatnost započeli u austrougarskom, a završili u periodu između dva svjetska rata) i “*prvu generaciju*” bosanskohercegovačkih kompozitora (djelatnost započinju u međuratnom periodu, ali se afirmiraju tek poslije Drugog svjetskog rata). U ovom dijelu autorica donosi i bogate biografske i bibliografske podatke o pripadnicima obiju generacija bosanskohercegovačkih kompozitora.

Centralni dio rukopisa knjige svakako su glave o jedinim dvjema muzičkim institucijama, u pravom smislu te riječi, u međuratnom Sarajevu. U glavi *Oblasna muzička škola* u formi studije slučaja analizira se i rekonstruiše djelatnost navedene institucije, te se ona smješta u kontekst sarajevskog međuratnog društva. Detaljno je urađen prikaz njenog pravnog statusa i unutrašnje organizacije, analiziraju se nastavni planovi korišteni u školi i materijalna osnova na kojoj je škola opstajala. Autorica analizira i opisuje uvjete pod kojima su učenicima primani u školu i uvjete u kojima su se školovali, te koncertnu djelatnost učenika škole, koja je uspostavljena neposredno nakon njenog osnivanja. Dio ove glave je i poglavlje o nastavnicima,

uključujući i pregledne biografske i bibliografske podatke najistaknutijih nastavnika, uz opise njihovog doprinosa osnivanju i djelovanju Oblasne muzičke škole. Kao kariku koja povezuje glave o Oblasnoj muzičkoj školi i Sarajevskoj filharmoniji autorica opisuje i rad Filharmonijskog udruženja Oblasne muzičke škole, koji su činili nastavnici Oblasne muzičke škole.

Sarajevskoj filharmoniji posvećena je obimna glava sa nekoliko poglavlja i potpoglavlja. Slično analizi i rekonstrukciji rada Oblasne muzičke škole, autorica po principu studije slučaja prikazuje i djelatnost Sarajevske filharmonije, koja je uprkos odsustvu adekvatne i sistematske finansijske podrške vlasti i uz brojne poteškoće u radu uspjela do početka Drugog svjetskog rata organizirati nekoliko desetina simfonijskih, kamernih i solističkih koncerata, koji su svojim umjetničkim kvalitetima bili daleko iznad prosjeka koncertnog života međuratnog Sarajeva. Posebno je ilustrativno kroz potpoglavlja o koncertnim djelatnostima Sarajevske filharmonije ocrtala uspone i padove ove institucije, ulogu i značaj pojedinaca – dirigenata u radu Sarajevske filharmonije, te osnivanje i kratkotrajnu, ali upečatljivu djelatnost *Collegiuma artisticuma* – sekcije Sarajevske filharmonije. Na kraju glavnog dijela rukopisa autorica donosi i zaključna razmatranja i sažetak na engleskom jeziku, u kojima rezimira rezultate svojih istraživanja. Rukopis knjige

obogaćen je i prilogima u kojima su dati popisi učenika Oblasne muzičke škole, te koncerata održanih u organizaciji učenika Oblasne muzičke škole, Filharmonijskog društva Oblasne muzičke škole i Sarajevske filharmonije. Također, dio rukopisa predstavljaju i popisi korištenih izvora i literature, fotografija, skraćenica i indeks imena.

Prilikom istraživanja i izrade rukopisa knjige autorica je koristila relevantnu literaturu općeg i specijalističkog karaktera, te zaista imponantan broj arhivskih fondova iz Arhiva Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Historijskog arhiva Sarajevo, Arhiva Jugoslavije u Beogradu, Muzičke akademije Univerziteta u Sarajevu, Srednje muzičke škole u Sarajevu i Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine u Sarajevu.

O značaju teme (u bosanskohercegovačkoj historiografiji dugo zanemarivane) koju je autorica apsolvirala u svojoj knjizi, ali i o značaju institucija i pojedinaca kojima se bavila (a koji su, također, u bosanskohercegovačkom i jugoslavenskom društvu opterećenom teškim ekonomskim problemima bili potpuno na margini), možda najbolje govori posljednji pasus njene knjige:

Oblici institucionalnog djelovanja na području muzičke kulture – isključivo umjetničke muzike zapadnoevropskog tipa – datog perioda u Sarajevu, koji u evropskom kontekstu nemaju poseban značaj, za kulturu Bosne i Hercegovine

su od primarnog, vrhunskog značenja. Institucionalno utemeljenje muzičke kulture između dva svjetska rata, Narodnog pozorišta, privatnih muzičkih škola, Oblasne muzičke škole, Sarajevske filharmonije, vojnih i drugih orkestara, uz veliki entuzijazam muzičara raznih profila, u sredini privredno i kulturno nerazvijenoj i siromašnoj, društveno i politički marginalizovanoj, predstavlja vrhunski rezultat za kulturnu historiju Bosne i Hercegovine. Afirmisanjem ovih institucija dati su temelji snažnom institucionalnom razvoju muzičke kulture nakon Drugog svjetskog rata kada se osnivaju državne muzičke institucije koje djeluju i danas, reosnovana Sarajevska filharmonija, Opera i Balet Narodnog pozorišta, Državna muzička škola (Srednja muzička škola), Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu i dr.

Iako nije historičar, dr. Fatima Hadžić uspješno je obavila postavljene istraživačke zadatke historičara. Knjiga je metodološki dobro postavljena, korištene metode su adekvatne i primjerenе, a pokazala je i zavidnu sposobnost u obradi teme, formiranju i korištenju naučnog aparata, stručnoj interpretaciji relevantne literature i korištene izvorne građe, te donošenju zaključaka. Ovim rukopisom autorica popunjava jednu od praznina u često zanemarivanim temama iz kulture u bosanskohercegovačkoj historiografiji, doprinosi boljem razumijevanju života u Sarajevu tokom međuratnog perioda i na izvjestan način ukazuje i na značaj i ulogu nacionalnih

manjina u kulturnom životu međuratnog Sarajeva. Ukratko, ova knjiga bit će nezaobilazno štivo za sve one koji se u

narednom periodu budu bavili temama iz kulturne historije Sarajeva i Bosne i Hercegovine.

Enes S. Omerović

Strategije simbolične izgradnje nacije u državama jugoistočne Europe

Priredili Vjeran Pavlaković i Goran Korov,
Zagreb: Srednja Europa, 2016, 258 str.

Dezintegracija Jugoslavije nije značila samo kraj socijalističko-samoupravnog sistema i kraj jedne federativne države, nego se istovremeno može promatrati kao početak izgradnje novih narativa, primjene novih političkih strategija u oblikovanju kako postsocijalističkih država tako i nacija. Pitanje simboličkih projekata izgradnje nacija uz analizu društvenih, kulturoloških, ideoloških i historijskih imaginacija u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji, Makedoniji, Crnoj Gori i Albaniji, u izuzetno dinamičnom geopolitičkom kontekstu, fokus je ove knjige. Ona je krunski rezultat višegodišnjeg istraživanja u okviru projekta “Strategija simbolične izgradnje nacije u državama Zapadnog Balkana”, kojim je vješto rukovodio prof. Pal Kolsto, koji je poznat bosanskohercegovačkoj naučnoj javnosti (vidi: *Historijski mitovi na Balkanu*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2003).

U knjizi pored *Predgovora*, *Popisa grafikona* i *Kazala imena* predstavljeno je osam radova koji mapiraju varijacije projekata izgradnje nacija u sedam država i koji analiziraju recentni identitet, kolektivno samorazumijevanje, tj. stvarni uspjeh tih strategija. Pri tome, kompariraju četiri parametra simboličke izgradnje nacije – vjersku i etničku kulturu, historijsku i geografsku imaginaciju – specifične *spremnike simbolizma* koje su koristile državne vođe kao savremeni graditelji nacija.

Pal Kolsto i Vatroslav Jelovica (*Strategija simbolične izgradnje nacije u državama Jugoistočne Europe: ciljevi i rezultati*, 1-26) pojašnjavaju sam koncept tog projekta i ističu da je tema zbornika *treći val izgradnje nacija* koji obuhvata prostor tzv. Zapadnog Balkana. Iako je *izgradnja države* usko povezana s *izgradnjom nacije*, projekat je bio fokusiran na proces, koji kao dio konsolidacije države u osnovi predstav-